

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXIV. 1937.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1937.

Fouten op Munten.

Fouten op munten zijn daarop voorkomende afwijkingen, welke zoo niet uitsluitend dan toch hoofdzakelijk gevonden worden in de omschriften. Hiervan sprekend, valt in de eerste plaats de, ter bepaling van het begrip noodzakelijke, vraag te stellen wat als „fout” te beschouwen is, en in de tweede plaats die der „oorzaak” te beantwoorden.

Immers: niet al wat op eerste gezicht en uitsluitend van uit zuiver historisch oogpunt, als fout zich voordoet, is in werkelijkheid als zoodanig te beschouwen. Wat opzettelijk op de munt is aangebracht, krachtens wil der Overheid of van een zich als zoodanig gedragend gezag, is — zoo het strijdt met de feiten en dit wegens oorzaken, welke de muntkunde kan blootleggen — een door die oorzaken verklaarbare afwijking van de feiten, is echter niet een fout. Afwijkingen, als hier bedoeld, zijn dus in wezen reeds aanstonds in twee soorten te verdeelen.

Een geheel andere rol dan bij de eerste speelt de oorzaak bij de tweede soort, de niet-gewilde en dus werkelijke fouten. Want hier is zij een omstandigheid van technischen aard. In de ontwikkeling zijn twee perioden te onderscheiden: die van betrekkelijke veelvuldigheid van fouten, eindigend met de zeventiende eeuw, en die waarin verbetering van de wijze van munten fouten tot zeldzaamheden maakt. De grens is uit den aard der zaak niet scherp te trekken.

Nadat men over wezen en oorzaak van fouten zich bezonnen heeft, kan tot verzameling en beschrijving van foutieve munten gekomen worden. In het hiervolgende beperken wij ons tot het gebied van eigen studie, de Fransche numismatiek in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw.

Het op de munt vermelden van met de werkelijkheid strijdende feiten, het aannemen van niet-bestaande toestanden, vindt in den regel zijn aanleiding in een ongewonen loop van gebeurtenissen, met name in plotselinge of zich snel herhalende troonwisseling en in politieke troebelen. Onderbreking van den gewonen gang van zaken, gepaard gaand met noodzaak of — in het laatstbedoelde geval — met den wensch tot aanmunting, dwingt tot afwijking van de feiten.

Na den plotseligen dood van HENDRIK II in 1559, worden munten ten zijnen name en met zijn beeltenis geslagen, onder zijn opvolger FRANS II en, na diens spoedigvolgenden dood, onder KAREL IX tot 1561, krachtens opdracht van de Overheid, soms met een bijzonder teeken (punt onder de, het munthuis aangevende, letter). Na den dood van KAREL IX in 1574, wordt onder zijn opvolger HENDRIK III weder gemunt ten name en met beeltenis van HENDRIK II tot in 1577, en in 1575 met naam en beeltenis van den onmiddellijken voorganger KAREL IX. Als HENDRIK III in 1589 is vermoord, worden zilveren stukken door eenige munthuizen in Zuid-Frankrijk geslagen zonder eenige andere wijziging dan het jaar, ditmaal zonder machtiging, uit protest.

Komt hieraan een einde met de VALOIS, dit einde zelf valt samen met het begin van den strijd tusschen Ligue en HENDRIK IV. De koning der Ligue, KAREL X, sterft weliswaar reeds in 1590, doch de daarna voortdurende troebelen zijn oorzaak, dat door de in de macht der Ligue zijnde munthuizen ten name van KAREL X gemunt wordt tot 1598: van dezen schijnkoning zijn meer munten bekend van na dan vóór zijn dood. De muntgeschiedenis van deze jaren is en blijft echter verward.

Het is klaar en duidelijk dat hier geen sprake kan zijn van fouten.

Tegen het einde der Monarchie geschiedt onder LODEWIJK XVI, uit koloniaal-politieke overwegingen, een uitgifte van stukken van 12 en 6 stuivers met de beeltenis van LODEWIJK XV en het jaar 1779.

De oorzaak der werkelijke fouten ligt hoofdzakelijk in de onvoldoende techniek en komt te vervallen met de daarin later aangebrachte verbetering.

Munten met den hamer geslagen zijn uit den aard aan misslag in groote mate onderhevig. In het midden der zestiende eeuw beginnen pogingen om door het gebruik van persen verbetering te brengen, pogingen welke eerst om het midden der volgende eeuw voltooid zijn. Ook schoonheidsoverwegingen mogen hier gegolden hebben, het doel was echter in de eerste plaats: het tegengaan van vervalschen en bederven van de munt, vergemakkelijkt door de onvolmaaktheid der stukken. Dit was de opzet van de Monnaie du Moulin te Parijs, aan HENDRIK II te danken. Over den langen — uit particularisme en zucht naar behoud van rechten geboren — tegenstand heeft de nieuwe techniek eerst onder LODEWIJK XIII kunnen zegevieren. Eerst sedertdien bezit Frankrijk behoorlijke gelijkvormige munten. Aan den aanvang staat het werk van JEAN VARIN.

De tijd der fouten ligt daarvóór; deze komen in het midden der zeventiende eeuw nog slechts in enkele provinciale munthuizen voor, om daarna vrijwel te verdwijnen, in elk geval als de aandacht verdienend verschijnsel.

De geschiedenis van het muntwezen elders vertoont door de daar bestaande omstandigheden en verhoudingen veroorzaakte verschijnselen, welke met de hierboven in herinnering gebrachte op één lijn te stellen waren. Terwijl

de technische ontwikkeling en verbetering van de muntwijze uiteraard ook daar soortgelijke gevolgen had. Naast verschillen van plaats en land, bestaat ook op dit gebied groote overeenkomst in het algemeene.

Gelijk in Frankrijk politieke gebeurtenissen invloed hadden op de munt, en fouten door onbeholpen techniek niet te vermijden waren, deed dit zich elders voor. Zooals ook aan te nemen valt dat niet alléén in Frankrijk het muntpersoneel zelf bijwijlen óók valsche munt maakte met het materiaal der Overheid waarbij — kennelijk om ontdekking te voorkomen — een datum werd gewijzigd, een muntteken weggelaten of op andere wijze aan de fantasie geofferd. Men heeft hier echter niet met fouten, doch met valsche munt te doen. De vraag of tot dit laatste ook behooren de van tijd tot tijd voorkomende stukken waarop de het muntatelier aangevende punten op volkomen fantastische wijze zijn aangebracht, is waarschijnlijk ontkennend te beantwoorden, al is een andere bevredigende verklaring niet te geven.

Wenscht men ten slotte tot beschrijving van fouten over te gaan, dan zij vóóraf opgemerkt, dat het geen zin heeft voorbeelden te geven van de algemeen en overal voorkomende, dus bekende, omgekeerde letters en cijfers. Daarnaast is te denken aan de vaak voorkomende verwisseling van het omschrift van vóór- en achterzijde. Minder vaak — hoewel ook hier voorbeelden overbodig zijn — vindt men de punt onder een der letters van het omschrift — tot het midden der zestiende eeuw aanduiding van het munthuis — onjuist geplaatst, fout welke door doel en strekking van dit muntteken bijzonder vreemd aandoet, meestal echter uit andere teekens is vast te stellen.

Men pleegt, bij de wonderlijke afkortingen in de omschriften, zich niet spoedig te verbazen. Toch zijn er

grenzen. Om één voorbeeld te noemen: een dubbele Henri d'or van HENDRIK II met het jaar 1558 vermeldt den naam des konings als HERCVS. De vraag of hier een fout in het spel is of een geheel ongewone afkorting, lijkt ons echter ten slotte voor beantwoording niet vatbaar.

Een eigenlijk verbluffende fout bevat een halve teston van FRANS I, met kop van dezen koning doch met naamsaanduiding LVDVICVS van den voorganger LODEWIJK XII. Op een dizain van denzelfden koning wordt diens titel voorafgegaan door GRA DEL, wat — gelet op de veelvuldigheid der gevallen — een foutieve omkeering van woorden moet zijn.

Van KAREL IX vindt men, te Parijs geslagen, gouden écu's met een fout in het eeuwcijfer: MVLXII voor 1562.

Een typeerend voorbeeld is een kwart-franc van LODEWIJK XIII, van Montpellier 1638, met het cijfer III; het stuk heeft als tweede fout een omgekeerde 3 in het jaartal.

Het atelier te Arras slaat in 1644 en 1645 gouden écu's en in 1646 nog zilveren stukken, waarop voorkomt de naam van den reeds in 1643 overleden LUDOVICUS XIII, terwijl de goede stukken den naam juist vermelden. Men bedenke hierbij dat de Zonnekoning op de munten, met een enkele uitzondering van XIV, als nummer XIII draagt.

De voorgaande korte beschouwing over fouten op munten zij met bescheidenheid geplaatst, met geen ander doel dan op het verschijnsel de aandacht te vestigen, in de hoop dat anderen ook van deze zijde hun verzameling zullen bezien en daarover iets mededeelen.

Mr. J. VAN KUYK.

's-Gravenhage, Juli 1937.